

פְּחֶקֶר הַמִּקְרָא

מאת ר' חיים העליר

ב.

במאמרי לחקר המקרא בחוברת א' של „בצרון" הראירני דוגמאות (א) אחדות של שבושים ותהפוכות בקונקורדנציה „היכל הקודש" שכשהוא לעצמו הרי הוא ספר שמושי רב ערך. כונתי היתה לעורר את תשומת לבם של חוקרים ותיקים בדור זה, השואף לגאולת הארץ, לגאול ארץ כתבי הקודש, שהם חיינו ומקור נשמתנו, מידי אלה הנוהגים בם זלזול וקלות ראש פליטיים, ואין לשער גודל ההרס והשערווריה שהוכנס במקצוע זה מתוך בערות גמורה וחסר כל הרגשה ברוח הלשון ותהלוכות חכמת קדמונינו, היה כרם ה' למרמס לכל שועל בן יומו שבא ומחבל בו.

ואדירי שנתפרסם מאמרי הנ"ל דהעירוני רבים, כי משום ערכה השימושי המקובל של קונקורדנציה זו שהוא מעין ספר בין לאומי, מן החובה להראות על עוד סוגים של שבושים ומעקשים ולהסיר חרפה מישראל ותורתו. ואם אמנם אין זה מחוג עבודתי כעת לצרף ולזקק ארץ כל הסיגים למיניהם, אבל בעניתי להוסיף רק דוגמאות מספר שיפצו יותר אור על הקלקול הגדול והתקלה המרובה שבספר זה, וממנו יראו ולמדו להזהר מלכת בעינים עצומות אחרי הבקרת הכוזבה, אשר פלפוליה ותעתועיה שקר והבל הם גם יחד.

בערך „אשש" עמ' 159: השבעים קורין והתבוששו ת' ודהתאוששו בישעיהו מו, ח — אין זה כלל בשבעים, כי כך כרזוב שם: *καὶ στενάζετε* אבל נמצא בולגטה *et confundamini*.

בערך „לא" עמ' 606: הסורי קורא בדה"א יב, לג (לד), לעדור בכל לב ול"ב ת' ולעדור בלא לב ולב שבמקרא. — די רק להשוות את תרגום הפשיטא עם לשון הכתוב שלפנינו כדי לראות שאין ממש בהערתו. במקרא: מזבולון

(1) הדוגמא להם שערים לחם שעורים בעמ' 79 שהבאתי כי בשבעים כתוב: לחמו שני שערים ראיתי אח"כ שבשבעים נוסח אלכסנדרוני נמצא לחם שעורים (ראה כמו"כ בראשית כ"ו, י"ב מאה שערים בשבעים ובפשיטא מאה שעורים) ואולם אעפ"כ לא היה לו להמחבר להביא סתמא כ"א לפרש שיש איזה נוסחא בשבעים.

יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא לב ולב. בפשיטא: ומן שבטא דבית זבולון נפקו גברא גנברי חילא עבדי קרבא בכל לבהון ובמאני זינהון חמשינ אלפין למעבד קרבא עם אילין דפליגין הוו על מלכותה דדויד.

בערך „יתום“ עמ' 525: השבעים קורין בירמיהו ה, כח, דין אלמנה לא דנו בפסוק שהביא שם דין לא דנו דין יתום והצליחו. ראה ולא ידע מה ראה. במה שהעתיק מן הפסוק אין שם בשבעים כלל מלת אלמנה, רק במה שאחז' באותו פסוק ומשפט אביונים לא שפטו כתוב בשבעים תחת ומשפט אביונים *αι κλησεις αληθιναι* — ומשפט אלמנה. אמנם בולגטה כתוב לא דנו דין אלמנה. בערך „ישע“ עמ' 521: בישעיהו סד, ד, קורין השבעים במעלנו ונתע (ונפשע או ונושע) ת' בהם עולם ונושע. אמנם יש בשבעים במקום ונושע — ונפשע או כיו"ב ממובן זה. אבל כי קראו השבעים במעלנו, בדוחא היא כי אין זה כלל בתרגומם.

בערך „מעל“ עמ' 697: והשבעים... ומוסיפים וקורין עם הגולים לבבל במעלם אשר מעלה. — השבעים לא הוסיפו מאום. במקרא שם (דה"א ט, א): הגליו לבבל במעלם ובתרגום השבעים עם דגולים במקום הגל, והמלות אשר מעלו הוסיף המחבר בעצמו בקונקורדנציה שלו.

בערך „לאה“ עמ' 625: וקורין השבעים בידחזקאל כד, יד, חלאת ת' הלאה. להד"ם, כי בשבעים לא תורגמו כלל המלות תאנים הלאה שבמקרא.

בערך „חדש“ עמ' 372: בירמיהו ב, כד, בחדשה ימצאוה, השבעים קורין בחלשה. בשבעים כתוב *εν τη ταπεινώσει αὐτῆς*. מנדלקרן כותב בהקדמתו לאמר: „חשברתי עלי לחובה להביא בפעם בפעם את השינויים היותר נכבדים בתרגום אונקלוס, יונתן“ והשבעים. באמת לא מינה ולא מקצתה, כי לא הביא ע"פ רוב כלל שינויים נכבדים, כי אם מכל הבא בידו. גם מה „נכבד“ מצא בשינוי זה שראה להביאו? ואיך ערב לחכו תיקון כזה? ובפרט שבירי הוא שלא הוא יצר מלה זו, כי הלא לא שאב את השינויים ממקור ריוני כל עיקר, גם לא נמצא בכל השבעים תרגום המלה העברית חלש בלשון *ταπεινώ*. ואמנם כל המעיף עין על כל דכתיב הזה בשבעים, מוצא בו סירוסים ושנויים. זה לשון המקרא: „פרה למד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשה לא ייעפו בחדשה ימצאוה“, ובשבעים: *τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐπλάτυνεν ἐφ' ὕδατα ἐρήμου, ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοπορεύετο, παρεδόθη τις ἐπιστρέψει αὐτήν*. . . , *ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτῆς τὰς ὁδοὺς αὐτῆς εὐεργήσουσιν αὐτήν*. הוא תרגום המלה „דרכיה“ שבסוף פסוק כ"ב הקודם; „פרה“ תרגמו השבעים *ἐπλάτυνεν* כאילו היתה לפניהם המלה „פרץ“; במקום „למד“ נראה שקראו „למי“ (מ' צרויה) *ἐφ' ὕδατα*. שאפה רוח

תרגמו $\epsilon\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\omicron\phi\omicron\rho\epsilon\iota\tau\omicron$ — נישאה ברוח. השם „תאנתה“ מתורגם בדרך נפעל משורש „אנה“ $\pi\alpha\rho\epsilon\delta\acute{o}\theta\eta$.

ואשר למלת $\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota$ ראיתי נוסחאות ותקונים שונים וכולם הקלקול מרובה על התיקון, ושיעירתי שיתכן להסבירו במה שנודע דרך מעתיקי כתבי היד: כשטעו בכתיבת תיבה וחזרו וכתבוה כתיקונה, לא מחקו את התיבה המשובשת, וכך נשארו שתיהן בתוך כתב היד כמו שהראיתי למכביר בתוך כתבי היד של“ קניקוט. הרי דוגמאות“ אחדות:

מסורה	כתבי יד
שמות לו, כז: ושתי טבעות זהב עשה לו	... עתה עשה לו;
במדבר כח, כז: וקרקר כל בני שת	... בני שג שת;
דברים כח, סג: ונסחתם מעל האדמה	ונסחתם ונסחתם מעל האדמה;
יהושע ה, טו: שר צבא ה'	צר שר צבא ה';
מלכים א, ה, לב: ויפסלו בני שלמה	ויפלו ויפסלו...;
ירמיהו ט, ו: כי איך אעשה מפני בת עמי	כי אלך איך אעשה...;
עמוס ה, ט: המבליג	המליג המבליג;
תהלים כח, ז: בו בטרו לבי ונעזרתי	בו בטח לבי ונעלזתי
	ונעזרתי...;
תהלים לח, כג: לעזרתי חושה	לעזתי לעזרתי...;
איכה ד, ג: גם תנין חלצו שד	גם תלין תנין...;
והיו מתרגמים רבים שתרגמו מתוך כרזבי יד משובשים ופסולים כאלה ככתבם וכצורתם. ואפשר על כן שהמלה תאנרתה בפסוק שלפנינו נכתבה פעמיים, ובפעם השנית לא באלף, כי אם בעי"ן תענתה, והמלה $\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota$ זהו תרגומו של תענתה, כי $\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota\varsigma$ נמצא בשבעים בתור תרגום למלת עני, תענירז במקרא. המלה בחדשה אין לה תרגום כלל בשבעים.	
בערך הלל עמ' 332: וכן קורין השבעים בירמיהו מת, ב, אין תעלת מואב ת' תהלת שבמקרא. המעיין בפנים הדברים יראה כי גם תהלת $\gamma\alpha\upsilon\epsilon\lambda\alpha\mu\alpha$ איתא שם, וכבר שיערתי שזהו מטעורז כתב יד שהידה לפני השבעים שהסופר טעה וכתב תעלת בעי"ן וחזר ותקן תהלת ונשארו שתי התיבות בתוך הכתב יד ותורגמו שתיהן.	

(3) אָמַנָה עִי כְמוֹכָה בְרַד"ק בפירושו לירמיהו: תאנתה מן אנה לידו וכו'. בפשיטא מתורגם תאנתה איך ירודא כמ"ש לקמן י"ד, ו' שאפו רוח כתנים בפשיטא... איך ירודא; והנה גם בתרגום הארמי כתוב כירודא וכתב בְרַד"ק כי התרגום הוסיף בו כתנים כדלקמן י"ד, ו'. אך לפי זה הלא אין בתרגום תרגום ל„תאנתה“. ואולם ברש"י: תאנתה אותה מדת תנינים שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנאמר שאפו רוח כתנים. בשבעים ליתא מלת כתנים.

(4) נוסחאות שונות בכתבי הקודש שנאספו ונלקטו מתוך המון כ"י של התנ"ך ע"י קניקוט, וכבר כתבתי במקום אחר על ערכם „המדעי“ של כ"י אלה והכל הבליהם.

(5) העתקתין מתוך הוצאת התנ"ך של דעזערלין מיינער ששם הובאו „אוצרות חשך ומכמני“ כ"י של קניקוט ודי רוסי.

בערך „נזר“ עמ' 743: השבעים קורין בתהלים פט (פח), מ, חללתי לארץ מקדשו ת' נזרו. אין זה נכון כלל, משום שמלה יונית זו הכתובה כאן *ἀγίασμα* מקבלת בכמה מקומות בשבעים למלת נזר וכיו"ב מזה השרש.

בערך „שוב“ עמ' 1151 ביסעיהו א, כז: קורין השבעים ושביה (שין חרוקה) בצדקה ת' ושביה (שין קמוצה) בצדקה. אף כי עיקר שינוי הקריאה שביה-שביה איתא בשבעים, אבל לא הביא כנכון. במקרא ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ובשבעים:

μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης ותרגמו כי במשפט תפדה שביה (שין חרוקה) ובצדקה. המלה ציון באה בשבעים בסוף הפסוק הקודם. בפשיטא אמנם כתוב ושביה בודיקותא.

בערך „טפוח“ עמ' 446 באיכה ב, כ: „עללי טפוחים“, והשבעים קורין טפוחים. אין „טפוחים“ כלל בתרגום השבעים, כי כך תרגום הכתוב שם: *ἐπιφύλλῃδα ἐποίησε μάγειρος, φονευθήσονται νῆπια θηλάζοντα μαστοῦς* *ἀποκτενεῖς ἐν ἀγιάσματι Κυρίου ἱερέα καὶ προφήτην* (מלשון עוללות) עשה הטבח. עוללי טפוחים אם יהרגו? ברי, שלפני השבעים היה, בטעות המעתיקים חוץ מ„עוללי טפוחים“, שנתרגמו כהלכה, גם המלים: עוללה עולל טבח, וכן היו לפניהם פעמים המלים „אם יהרג“: עוללי טפוחים אם יהרגו, אם תהרגו במקדש ה' כהן ונביא.

בערך „נקה“ עמ' 766: השבעים קורין באיוב כב, ל: „ימלט אל נקי“, ת' ימלט אי נקי שבמקרא, לחדדם. בשבעים כתוב *θύσεται ἄθῳον* ימלט נקי, ומלת אי ליתא כלל וכ"ה בולגטה. בפשיטא „נתפלט זכיא איכא דאיתוהי“, כנראה שקרא מלת אי בצירה, וכן הוא בכתבי יד של די רוסי.

בערך „דביר“ עמ' 288: „השבעים קורין בדה"ב ג, טז: ברביד רז' בדביר“ — לא דובים ולא יער.

בערך „אמר“ עמ' 110: ובש"א כד, יא, קורין השבעים: ואמאן להרגך ואחס עליך, ת' „ואמר להרגך ותחס עליך“ שבמקרא. — אמנם בשבעים מתורגם כך, אבל אין זה משום קריאה אחרת ונוסח אחר, אלא כמו שמוכח בעליל שזהו פירוש מצד המתרגמים משום קושי הלשון במקרא. כמו שאנו רואים שבפשיטא כתוב ת' ואמר — ואמרו גברא דעמי, בתרגום: ואמרו אוחרנין; במקום ותחס עליך, שתרגמו השבעים „ואחס“, נמצא בולגטה *oculus meus* ותחס עיני; בתרגום לפי מה שהעתיק הרד"ק: ותחס

6) עיין מדרש תהלים נ"ו ותחס עליך ותחס עיני וכ"ה בפירוש ר"י קרא, וברקמה לאבן גנאח שער כ"ה, „מה ששמשו בו בחסרון“ ותחס עליך ר"ל ותחס נפשי או עיני. ושבוש מוזר ראיתי בזה בספר מכלל יפי לר"ש ׳ן מלך שכתב ביחזקאל כ, יו, ותחס עיני פירושו ותחס נפשי, והדברים מרספן איגרי, וכנראה שבאה לו שגיאה משונה זו משום שטעה בדברי הרד"ק (ספר מכלל יפי רובו ככולו לקוח מהרד"ק) כי בספר השרשים לרד"ק ש. חוס כתוב „ותחס עיני (הכתוב הנ"ל ביחזקאל) ותחס עליך (הכתוב בש"א שאנו עוסקים בו) פירושו ותחס עיני או נפשי“ כמ"ש ברקמה.

נפשי. היעלה על הדעת כי היו שלש גרסאות שונות ומשונות לכל אחד מהם בפסוק זה? אדרבה מזה ראייה שרק קושי לשון המקרא הביא את כל אחד מן המתרגמים לפרש ולמסור את תוכן הפסוק שיהא מתוכן ומובן לקורא הזר. בערך „מים“ עמ' 669: השבעים קורין בש״א כה, יא, ייני ת' מימי, כי אין זה משום קריאה אחרת עי' בילקוט שם אמר ר' אייבי כל מקום שנאמר מים, יין הוא אלא ששנו הכתובים ועי' ברקמה בשער כח שכתב מעצמו לפרש מבלי דעת את המדרש ואת השבעים, כי ואת מימי הכוונה ואת ייני וכן פירש ר' יוסף קרא שם. וכמו כ כבר הראיתי שהכתוב בשבעים בשמות כג, כה וברך את לחמך ואת מימך *καὶ τὸν οἶνον σου* — ואת יינך שזה גם כן נמצא בחז"ל במסכת עירובין סה, וברך את לחמך ואת מימך מה לחם שניקה בכסף מעשר אף מים שניקה בכסף מעשר ומאי גיהו יין.

בערך „זלג“ עמ' 356: השבעים קורין בדה״ב ד', ט״ז: המזרקות ת' המזלגות — ולא דהיו דברים מעולם. במקרא שלפנינו כתוב: „הסירות ואת היעים ואת המזלגות“, ובשבעים: *καὶ τοὺς ποδιστῆρας καὶ τοὺς ἀναληπτῆρας καὶ τοὺς λέβητας καὶ τὰς κρεάγας* מונים ארבעה במקום שלשה שבמקרא, אבל המלה *κρεάγας* הוא התרגום הנכון למזלגות עי' שמות כ״ז, ג'; במדבר ד', י״ד; דה״א כ״ח, י״ז; ותרגום מזרקות הוא *φιάλας* עי' מ״א, ז', מ', מ״ה, נ'; מ״ב, י״ב, י״ד; כ״ה, ט״ו; נחמיה ז', ע'; ובשמות ל״ח, ג' (כ״ג): את הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת המזלגות ואת המחלת ובשבעים: *καὶ τὸ πυρεῖον αὐτοῦ καὶ τὴν δάσιν καὶ τὰς φιάλας καὶ τὰς κρεάγας* כנראה שיש כאן חלוף בסדר ההעתק⁷ ומלת *κρεάγας* הוא תרגום למזלגות ומלת *φιάλας* למזרקות.

חלופים בסדר ההעתק נמצאים בכל התרגומים העתיקים וגם בתרגום ר' סעדיה גאון. כבר העיר בזה הרמב״ן, ויקרא א', ט״ו, והביא דוגמאות אחדות מתרגום אונקלוס. לשם זה אערך קונטרס מיוחד ואביא כאן רק דבר מענין מאד שכבר העירוני עליי שטעו בו גדולי הלכסיקוגרפים אבן גנאח, בעל הערוך והרד״ק; בירמיהו ח', ז': ותור וסיס ועגור, כתוב בתרגום שלנו: ושפנינא וכרכינא וסנוניתא, ומכאן הבינו ש״סיס״ הוא כרכינא ו״עגור״ הוא סנוניתא. ראה בספר השרשים לאבן גנאח, ש. סוס: „ותור וסיס והוא כרכינא וכן אמר בו התרגום

(7) ועי' בהושע ב, ז, גותני לחמי ומימי ובפירוש ר״י קרא: איני יודע מה מימי אבל לפי התשובה שהוא משיב למטה לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו מיכן תלמוד שאין מימי אלא תירוש; ובראב״ע שם ושומר כי מימי הוא התירוש והביא ראייה ותירושי במועדו לא דבר נכונה, וברד״ק בשמואל שם וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים מאד.

(8) גם בכלל פסוק זה משוכש הוא בשבעים: הרי חסרה אחת בשבעים, גם נראה ברור שהתיבות *καὶ τὴν δάσιν* נתגלגלו לכאן מפסוק כ״ו בשבעים שכתוב *καὶ τὴν δάσιν* ואת כנו נחשת, לכאורה הוא תרגום למחתות שהיא המלה האחרונה שבפסוק, *πυρεῖον* גם המלה הראשונה שכן מתורגם מחתות בכל השבעים מלבד בדה״ב ד, יא, וגם שם לקה התרגום בשבעים בשכוש והארכתי בפרט זה במקום אחר.

ושפנינא וכרכיא". ושב בש. עגר: ותור וסיס ועגור פירשו בו סנוניתא. וכן אמר התרגום ושפנינא וכרכיא וסנוניתא: ערוך בערך סנונית: "עגור תרגום סנונית", ובערך כרכיא: "וסיס ועגור, תרגום וכרכיא וסנוניתא". וכן בספר השרשים לרד"ק אחריהם. אבל לא דקו כלל כי באמת רק סיס הוא סנינורא ועגור כרכיא, וראה בתרגום הפשיטא לאותו כתוב בירמיהו שבאו גם כן תרגומי שלש המלים לאלה כסידורן בתרגום שלנו: ושופנינא וכרכיא סנינורא ובישעיהו ל"ח, ד': "כסוס עגור כן אצפצף" מתורגם בפשיטא: "כסוס — איך סנוניתא (המלה "עגור" לא נתרגמה בפשיטא בתורת שם עצם, אלא בתורת פועל, וכן הוא בתרגום, וכן פירש מנחם בן סרוק הובא בפירוש ר' יוסף קרא שם, ודונש השיג עליו. במחברת מנחם שלפנינו אין זה). הרי מוכח ש"סנוניתא" הוא תרגומה של המלה "סיס" בירמיהו, אלא שסדר השמות בתרגום ובפשיטא שונה מכפי שהוא במקרא, כדרכם שלא להקפיד הקפדה יתירה על סדר ההעתק. וכן בפירוש ר' סעדיה גאון לישעיהו שם: וכאלסנוניה או אלכרכי וכ"ה בפירוש ר"י בן בלעם בישעיהו פסר פי סוס אל סנוניה ופי עגור אל כרכי וכ"ה בר"י בן בלעם בירמיהו אלשפאנין ואלסנוניה ואלכראכי. ואופיי הוא שרש"י בחושו הלשוני הדק, מעתיק בירמיהו את התרגום כצורתו וכסדרו, ובקדושין מ"ד מביא ש"כרוכיא" היא תרגום של עגור. ועי' ברד"ק בירמיהו שם, וסוס כתוב בוי"ו וקרי בוי"ד וכן נמצא כתוב בוי"ד וקרי בוי"ו (לפנינו ליתא קרי וכתוב זה שכתב הרד"ק) כסיס עגור כן אצפצף ות"י ובירכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש צוח כי כרוכיא (לפנינו בגמרא הלשון וצוח ר"ל כי כרוכיא בלי מלת קם) ופי' רש"י ז"ל גרוא"ה בלע"ז ועגור תרגם יונתן וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר" ובדברים הללו כתב הרד"ק גם כן בישעיה שם ובספר השרשים ש. סיס, ותימא על הרד"ק שהלך לשטתיה שסיס הוא כרוכיא והכניס הבנתו זו ברש"י שהביא פעמים, והלא ברש"י כתוב מפורש כרוכיא תרגום של עגור גרוא"ה בלע"ז. אמנם אפשר שלא אל פי' רש"י בגמרא כיון דהרד"ק אלא אל פי' רש"י בירמיה ששם כתוב גם כן גרוא"ה בלע"ז, אבל מלבד שלא משמע כן לכאורה בלשון הרד"ק, הלא גם ברש"י ירמיה כתוב סנונית ארונדאי בלע"ז, וזה לא העתיק הרד"ק, אבל יהיה איך שיהיה דעת רש"י ז"ל אחרת מכפי שהבינו הרד"ק.

